

Жовта І.І.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДОСВІД РОБОТИ КЛАСНИХ ДАМ У КИЇВСЬКОМУ ІНСТИТУТІ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ І ЇХНІ ВІДНОСИНИ З ВИХОВАНКАМИ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті розглядається досвід роботи класних дам у Київському інституті шляхетних дівчат у XIX – на початку XX ст. Показано соціальне становище, походження цих жінок і причини, через які панянки обирали цю професію. Виокремлено права й обов'язки класних дам, умови, переваги й недоліки їхньої роботи, зокрема їхнє утримання в інституті, проживання, зарплата, регламентація вільного часу. Особливу увагу приділено відносинам класних дам із керівницею інституту, яка контролювала їхню роботу й чие заступництво, за нашими припущеннями, сприяло кар'єрному росту наставниць. Також розглянуто взаємини з іншим інститутським персоналом, а саме з інспектором класів і вчителями. У класних дам із навчителями періодично траплялися робочі конфлікти. Розкрито тему відносин класних дам між собою та показано, що відсутність солідарності між наставницями впливали на вихованок закладу. Найбільше уваги в статті приділено взаєминам класних дам з інститутками. Постійне «муштрування» підопічних, заборона на веселощі, притаманні дітям, слідування за їх думками, поводження з ними без тепла й любові викликали негативне ставлення більшості дівчат до класних дам. Ті вихованки, котрих обожнювали в інституті, які були фаворитками класних дам, поважали наставниць за доброзичливість і допомогу. Викладено моменти спільного проведення часу вихованок і класних дам, які подобались обом групам. Визначено, що найкраще класним дамам працювалось у період урочистостей і свят, незважаючи на збільшене робоче навантаження. Найважчими робочими буднями для класних дам були дні після довгих канікул вихованок. Це пояснювалось тим, що дівчат було важко налаштувати на навчання після довгого домашнього відпочинку. Також труднощі в праці для наставниць виникали під час об'єднання двох різних класів, коли їм доводилося знайомитися з новими інститутками й налагоджувати комунікацію.

Ключові слова: класна дама, інститутка, Київський інститут шляхетних дівчат, Відомство закладів імператриці Марії, досвід роботи, жіноча історія.

Постановка проблеми. На українських землях у складі Російської імперії в XIX – першій третині XX ст. для жінки не було такого розмаїття професій, де вона могла працювати й реалізувати себе, як нині. Найдоступнішим варіантом для тогочасних панянок була праця на педагогічній ниві – вчителькою чи домашньою наставницею, або ж іншим персоналом у дівочій школі, наприклад, класною дамою, якщо йдеться про такий закритий жіночий навчальний заклад, як Київський інститут шляхетних дівчат, на навчання в який віддавали дівчат із трьох губерній: Київської, Подільської та Волинської. Професія класної дами була не менш важлива, бо на їхніх плечах лежало виховання та навчання молодого покоління дівчат, з яким вони проводили чи не найбільше часу в порівнянні з учителями чи іншими інститутськими співробітниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність класних дам побіжно згадується в контексті повсякдення вихованок інститутів у таких дослідників, як В.В. Пономарьова [11, 12, 13], Л.Б. Хорошилова [11], М.Ю. Хохлова [17], які розповідають про вихованок інститутів, їхні буденні практики дівчат, гігієну, заняття гімнастикою, відзначення новорічних свят, про їхню бібліотеку тощо. Дослідниця М.Р. Чорна [19] проаналізувала інститутське виховання з погляду гендерних візій і моральності тогочасних панянок, зокрема й інституток. Загалом, тема, присвячена розкриттю роботи класних дам, не досить викладена в сучасній українській і зарубіжній історіографії у зв'язку зі становленням і поширенням студій з історії повсякдення та гендерної історії. Автор статті робить першу спробу розробити проблему.

Постановка завдання. Завданням статті є реконструкція досвіду роботи класної дами та її відносин із вихованками на матеріалах Київського інституту шляхетних дівчат у XIX – першій третині XX ст. Наші розвідки базуються на статутах Київського інституту шляхетних дівчат (1834 р.) і Відомства закладів імператриці Марії (1855 р.), які дозволяють розкрити умови праці класних дам, їхні права й обов'язки. Цінними джерелами є спогади вихованки М.М. Воропанової [3] і М.О. Тулуб [15], які показують суб'єктивний погляд вихованок на їх наставниць. Не менш важливі в розкритті буденних практик класних дам їхні звіти про поведінку інституток (перша третина XX ст.), що показують ставлення класних дам до інституток та їхній досвід роботи. Для нас важливі літературні твори – автобіографічний роман «Без коріння» Н.А. Королеви [8], котра описала життя в Київському інституті шляхетних дівчат із власного досвіду, й повість «Хмари» І.С. Нечуя-Левицького [10], в якого одні з головних героїв навчалися у цій жіночій школі. Особливого значення художня література набуває як джерело культурологічної інформації про повсякдення. Ми сприймаємо ці твори як джерела, бо вони віддзеркалюють думку про інститутське навчання та показують інститутське життя зсередини, тобто, за словами дослідника І.А. Манкевича, є джерелом культурологічної інформації про повсякдення [9, с. 23]. Ми використовуємо загальноживані наукові методи, серед яких мікроісторичний аналіз. У розкритті теми відносин класних дам і вихованок послуговуємось концепцією П'єра Бурдьє про педагогічне насилля, основна ідея якої полягає у визначенні педагогічного впливу як насилля, коли одні групи нав'язують культурні й символічні практики іншим [1]. Під час дослідження джерел (особливо звітів класних дам) використовуємо контент-аналіз.

Виклад основного матеріалу. Умовно класних дам можна розподілити на дві групи: «слов'янки» й «іноземки» або «чужинки» – французьки, німкені [8, с. 101–102]. Якщо підрахувати, скільки іноземок працювало в інституті за перші 50 років його існування, спираючись на наведені в М.М. Захарченка прізвища класних дам, то їх буде 10 % від загальної кількості наставниць [6, с. 113–114]. Переважно класними дамами ставали дівчата дворянського походження. В Інструкції керівницям місцевих навчальних закладів і членам місцевих рад із навчальної та господарської частини 1847 р. директоркам рекомендувалося набирати в класні дами вдів, які здобули інститутське навчання, або

дівчат, які мали досвід роботи з дітьми [16, с. 79]. У повісті І.С. Нечуя-Левицького «Хмари» знаходимо такий опис класних дам Київського інституту шляхетних дівчат: «Одна була дівуля сорока год, друга була так само дівуля сорока п'яти год, а третю, розведену з чоловіком <...>» [10, с. 114]. Ще в цьому творі є цікавий фрагмент, де йдеться про доньку священнослужителя, професора Київської духовної академії Воздвиженського, яку ніхто не брав заміж, тому її батьки вирішили просити для неї місце класної дами в Київському інституті. Це був для них найкращий вихід із ситуації [10, с. 364]. У «Без коріння» Н.А. Королевої міститься фрагмент опису класних дам – іноземок, добре освічених, а також «московок» – жінок-сиріт 30–40 років. Останні з перелічених навчалися в інституті на держаному утриманні за заслуги батька перед вітчизною, а потім, не маючи змоги кудись прилаштуватися, залишались при школі пепін'єркою, згодом «допомічною дежурною», і вже далі – класною дамою. Н.А. Королева вказала, що такі класні дами не любили свою роботу й дівчат, бо в них не було приємного минулого й вони не могли надіятися на хороше майбутнє: «<...> що минуло, було без приємних спогадів, без подій, без усміху, без бур, повне сірої нудьги й морочливого гарчання у відповідь на дрібні, але колючі пустощі дівчат» [8, с. 102]. З одного боку, можемо погодитися з цією фразою української письменниці, деякі жінки залишались в інституті на все життя, але з іншого боку, далі наведемо приклади класних дам, які побудували успішну кар'єру, працюючи на високих посадах в інших жіночих школах. Як бачимо, класними дамами ставали дівчата чи жінки, котрі не мали іншого вибору або ж рятувалися від складної життєвої ситуації, зокрема фінансової скрути.

За Статутом Київського інституту шляхетних дівчат 1834 р. класні дами – помічниці керівниці інституту, підпорядковані їй. Їхня діяльність була спрямована на виховання дівчат і догляд за ними, а також на виконання різних доручень директорки жіночої школи закритого типу відповідно до їх посадових вимог [4, с. 143]. Так, у «Київських єпархіальних відомостях» описано імператорський візит до інституту 1870 р., і замість директорки закладу Є.Д. Голубцової (1851–1871 рр.), яка була при смерті, імператрицю супроводжувала класна дама [18, с. 691]. Класні дами при Є.Д. Голубцовій – А. Спаська, Н. Полякова, А. Матвєєва, А. Сенаторська, Ю. Гедеонова – стали головними доглядачками й керівницями при інших навчальних осередках, таких як Києво-Фундуклеївська,

Києво-Подільська гімназії та Київське єпархіяльне училище [6, с. 41]. Тож, за нашими припущеннями, лояльне ставлення керівниці інституту до деяких класних дам та її заступництво давало їм змогу зробити успішну кар'єру в майбутньому.

Класні дами, спостерігаючи за класом, працювали в парі. На кожен клас їх було двоє. Кожна з них, по черзі, повинна була перебувати в класі під час навчання, під час повторення уроків і прогулянок дівчат. Якщо класна дама відлучалася на певний час із поважної причини від інституток, то вона передавала свої обов'язки одній із «сірих» дівчат – помічниці з класу. Іншу класну даму могла залучити директорка для своїх доручень. Але ці завдання не мали займати весь її день, бо кожна класна дама могла використовувати ще півдня для власних справ. Зокрема вона могла відлучитися з інституту на кілька годин, повідомивши про це керівницю [4, с. 143]. Н.А. Королева згадала про відпочинок класних дам між п'ятою та шостою вечора, коли дівчата трьох старших класів залишалися з однією наставницею, котра сиділа в коридорі, читаючи якийсь роман або плетучи мереживо [8, с. 49]. Тобто в класних дам був вільний від роботи час, і за статутом простежується його чітка регламентація.

Перевагою праці класної дами було цілковите утримання в інституті. У дівочій школі вони ночували або у власних кімнатах, або в дортуарах вихованок, коли чергували [4, с. 143–144]. Їжу, світло, опалення їм надавали, як і кошти на пудру, перуки й на свічки, згідно зі старовинними статутами [8, с. 101]. Також із 1866 р. у штатній таблиці показано суми, які надавалися класним дамам на помешкання – 60 руб. сріблом кожній. Зарплата становила 1842 р. – 186 руб. сріблом, 1852 р. – 200 руб. сріблом, а 1866 р. – уже 300, і додатково зазначена сума на квартиру [6, с. 69, 71, 73, 76]. За кожні п'ять років служби нараховувалися додаткові гроші за вислугу років. Класні дами, як і інші працівниці інституту, могли просити відпустку на місяць і більше у зв'язку з особистими обставинами чи іншими потребами, але не більше, ніж чотири місяці. Протягом першого місяця відпустки зарплата зберігалася, видавалось їй «утримання» – грошова допомога. Окрему суму класні дами отримували, коли нагороджувались відзнаками за службу, а також після 25 років праці мали право на пенсійне забезпечення [16, с. 57–59]. Також вони мали можливість працювати довше: 30, 40 років. У них була своя уніформа – темно-синя сукня на кожен день, світло-блакитна – на свята [8, с. 102].

Окрім директорки, на роботу класної дами могли впливати інспектор класів і член Ради з наукової частини. У статуті йдеться про те, що, якщо своїми розпорядженнями класні дами якось заважали навчальній успішності учениць, то інспектор класів мав про це повідомляти члену Ради з наукової частини [4, с. 138]. М.М. Воропанова в спогадах писала, що класні дами в молодших класах активно брали участь у заняттях дівчат, але часто їхні вимоги суперечили вказівкам учителів, що заважало успіхам вихованок. На жаль, випускниця інституту не вказала, про які дії наставниць ішлося [3, с. 258]. Свою чергою класні дами мали змогу висловлювати свої думки, якщо вважали некоректною роботу інших службовців інституту, що стосувалася дівчат. У звіті 1908 р. про поведінку дівчат двоє класних дам скаржилися на вчителів, що ті дозволяють дівчатам виступати з власних місць, а не примушують виходити до дошки. Це давало вихованкам можливість підказувати одна одній, перегортати сторінки книг. Про це класні дами неодноразово говорили на шкільних зібраннях, адже їм незручно робити зауваження під час уроку. Проте вчителі не відгукнулися на їхнє прохання [5, арк. 2]. Таке неофіційне протистояння між класними дамами й вчителями тривало постійно, адже в кожного з перелічених була своя мета – наставниці більше дбали про поведінку дівчат, а вчителі – про знання інституток.

Не завжди класні дами виконували роботу старанно. Були випадки, коли вони дрімали під час уроків [3, с. 242], а також коли залишалися самі під час нагляду за 3 групами дівчат між 17 і 18 годинами вечора, то займалися своїми справами й менше приділяли увагу поведінці дівчат [8, с. 49].

Часто класні дами протилежних класів сперечалися між собою, в якій кращий за поведінкою клас. Тим самим вели між собою непримиренну боротьбу. Як згадала М.М. Воропанова, класні дами помічали зі злобою всі недоліки в поведінці вихованок своїх суперниць, і «каждая подсиживала другую». Найбільше діставалося класній дамі, яка вирізнялася сердечністю та поблажливістю [3, с. 254]. Таким чином, припускаємо, що між класними дамами не було колективної солідарності чи союзництва. За словами М.М. Воропанової, між ученицями одного класу не було товариських відносин. Кращі в навчанні інститутки не дуже полюбили допомагати гіршим готувати уроки [3, с. 255]. Тож така поведінка класних дам могла впливати й на дівчат.

Класні дами були своєрідним гвинтиком в інститутській системі, стояли найближче до дівчат,

формуючи їхній характер. Вони нав'язували інституткам модель поведінки, яка вписувалась у рамки державницької концепції про роль у суспільстві жінки-матері, котра мала виростити гідних громадян. Хоча фактично низка класних дам не була заміжня та не мала досвіду материнства, що суперечить ідеалові тогочасної панянки. Класні дами велику увагу приділяли релігійному вихованню та прищепленню християнських чеснот відповідно до концепції закладів Відомства імператриці Марії [16, с. 7]. Вони читали інституткам багато псалмів, були поруч під час молитви, постійно відвідували разом інститутські храми [3, с. 247]. Дуже уважно прислухалися до думок дівчат. Слушно буде навести фразу зі спогадів випускниці інституту, яка розповідала про сувору класну даму-«богомолку», що була дуже вимогливою до всього, переслідувала дівчат не тільки за те, що вони робили, але й за те, про що думали [3, с. 252]. Як зауважив І.С. Нечуй-Левицький про одну з героїнь «Хмари» інститутку Ольгу, «Інститут висушив в неї, неначе тропічна жара, все українське, національне <...>» [10, с. 273], – отже, інститутське виховання містило плекання любові до Російської імперії, а не до українського коріння.

Дівчата, за спогадами М.М. Воропанової, боялися гніву класної дами більше, ніж зауваження навчителя, особливо це стосувалося вихованок найменших класів [3, с. 247]. Інститутки негативно відгукувалися про класних дам. Дівчата дорікали їм за погане ставлення до себе й до інших панянок. М.М. Воропанова підкреслила, що в очах класної дами дівчата були «олицетворением какого-то прирожденного зла» [3, с. 253]. Найбільше допікало інституткам, що класні дами забороняли їм веселитися та бавитися, робити те, що було притаманне дітям, і навіть у садку слід було ходити спокійно й тихо [3, с. 238]. За згадками двох випускниць, М.М. Воропанової та Н.А. Королевої [8, с. 101], дівчата не відчували душевного тепла від класних дам, любові, не відчували довіри: «<...> я не помню ни одной шалости, ни одной ласки, ни беззаботного смеха; не пришлось слышать ни одного слова от классной дамы, которое вызвало бы на откровенность, непринужденную сердечность» [3, с. 253].

Н.А. Королева щодо життя вихованок інституту вжила термін «дресирування» [8, с. 47], а М.М. Воропанова писала про постійне «зовнішнє», тобто вихованки мали постійно слідкувати за манерами й своїм виглядом. Вона навела приклад того, що за вказівками класних дам дівчата клали свої пелеринку й білий фартух під подушку, щоб ті не

пом'ялись, отримували серйозне покарання, якщо стопчуть черевики, й тому подібне [3, с. 247, 249]. У звітах класних дам знаходимо інформацію, що наставниці робили зауваження дівчатам за зачіски, особливо за завивки [5, арк. 2, 3]. Також дуже цікавим і показовим моментом «дресирування» було «мистецтво» ходити в парі на території інститутського приміщення та поза ним під час прогулянки. За інститутськими правилами, дівчата повинні були ходити по двоє, і це потребувало від них неабияких зусиль. Їх цьому довго навчали. Якщо якась пара відставала або пришвидшувалась, то всіх зупиняли доти, доки вихованки не тримали однакові дистанцію та темп [3, с. 245]. М.М. Воропанова зауважила, що дівчата розучувались ходити по одній, часто їх хилило вбік [3, с. 245]. Щось подібне знаходимо в навчанні військових правильно маршувати.

Н.А. Королева показала, що класні дами не завжди обґрунтовували те, що дівчатам заборонялося. До прикладу, інколи вони дозволяли вихованкам сходити до лавки з товарами на території інституту, а інколи казали, що «немає в цьому жодної потреби». Подібна історія траплялася з інститутками, коли вони хотіли сходити до свого храму помолитися [8, с. 101]. І, якщо класні дами щось наказували, то будь-які аргументи не допомагали їх переконати у зворотному [8, с. 101]. Тим самим наставниці встановлювали власні правила для дівчат, не прописані в будь-яких документах.

Тому не дивно, що інститутки надавали образливі прізвиська й наймення класним дамам. У «Без коріння» знаходимо «синиця», «класуха», панна «Бліда», «Жаба» тощо. Класних дам, які опікувалися найменшими дівчатками, називали «мамками», що їм дуже не подобалося, і «вони обурювалися «смертельно», коли десь зачули це слово» [8, с. 49, 50, 106].

Не всіх класні дами не любили й не всі учениці ставилися до них погано. М.О. Тулуб (дівоче прізвище – Домбровська) у вітанні з ювілеєм інституту називає двох наставниць, помічниць професорів – Т.Т. Нівінську і Є.О. Алексєєву, які, будучи випускницями цієї жіночої школи, закінчивши навчання з першими шрифтами, були сумлінні, освічені й прагнули допомагати дівчатам. Коли ж їхні вихованки щось не розуміли, то отримували від них зрозуміле пояснення [15, с. 42]. Варто зазначити, що згадана М.О. Домбровська була улюбленицею інституту і його персоналу через природні красу й розум. Про ці її якості згадала онучка З.П. Тулуб у спогадах [14, с. 17]. Тому природно, що М.О. Тулуб любили й обо-

жнювали, особливо класні дами. Згадаємо про Ольгу з «Хмар» І.С. Нечуя-Левицького, яка була дуже вродливою, гарно грала й танцювала, яку за це обожнювали керівниця та класні дами. А її двоюрідна сестра Катерина, що вродою не вдалася, як не старалася, не отримувала прихильності від інститутських наставниць [10, с. 117]. Обожнювання було характерною рисою інститутського життя, причому дівчата боготворили когось старшого за віком зі своїх товаришок або інститутський персонал [2, с. 69]. Ми дотримуємось думки, що це обожнювання було фіктивним і награним. Як зазначав О.Ф. Кістяківський, «<...> обожание не идет дальше институтского порога». Класні дами заохочували обожнювання [7, с. 387]. Про це дізнаємося зі спогадів М.М. Воропанової, яка говорила, що дівчат примушували любити інститутське керівництво й класних дам. Однак дівчата це робили нещиро: «целовали ее в плечо или целовали руки, мы делали это не от души; мы с фальшивой покорностью выслушивали ее выговоры и т. д.» [3, с. 253].

В одному зі звітів про поведінку класна дама умовно поділила учениць на дві категорії: тих, які ставилися до них добре й із довірою, та тих, які були відсторонені й поводитися невідповідно до встановлених приписів [5, арк. 35]. Ті дівчата, котрі були фаворитками класних дам і керівниці, уникали зауважень, їх не карали за помилки й пустощі. Як згадує М.М. Воропанова, найкращі учениці допомагали слабкішим у навчанні, і, якщо фаворитки не дуже справлялися з поставленим завданням, то до них не прискіпувалися, на відміну від інших дівчат-помічниць [3, с. 255].

Найкращими моментами для класних дам у роботі були пов'язані з підготовкою до урочистостей і власне святкуваннями. Особливо, коли в інституті готувалися до візитів імператорської родини. У такі дні класні дами носили святковий одяг, багато часу проводили з дівчатами під час музичних і танцювальних репетицій. Як зазначила Н.А. Королева, класні дами навіть усміхалися час від часу. Хоча протягом святкування настав-

ниці були дуже заклопотані, адже під час танців інституток із кадетами постійно пильнували за поведінкою обох сторін, щоб не було порушено правил пристойності, робили всілякі зауваження [8, с. 102–103, 147]. Також під час святкових богослужінь у церкві вони сліdkували за вихованками, щоб ті не знепритомніли. Так нерідко траплялося під час літургії. Класні дами мали надавати допомогу підопічним [8, с. 160–161]. Подобалося класним дамам влаштувати читання для вихованок, оскільки інститутки дуже любили читати, зокрема книги про історію та географію. Один із таких вечорів-читань при ліхтарях був присвячений Японії, тоді ще було показано картини про цю країну. Як зазначила класна дама, присутня на заході, всім дуже сподобалося таке дійство [5, арк. 3, 5].

Неодноразово класні дами у звітах про поведінку дівчат вказували, що після Різдвяних свят було складно змусити інституток до навчання та до будь-якої активності після довгих вихідних, бо вдома вони «пользовались полной свободой» [5, арк. 50]. Також нелегко класним дамам давалася робота, коли класи об'єднували, приходили нові дівчата, яких наставниці не знали [5, арк. 38 зв.].

Висновки. Класними дамами ставали дівчата й жінки дворянського походження, іноземки або слов'янки, часто не з власної волі, а через необхідність прилаштуватись у світі. Вони були підконтрольні керівниці інституту, їхня основна робота полягала в догляді за дівчатами та їх вихованні, а також виконанні доручень директорки інституту. У них були гідні умови праці (зарплата, проживання, утримання, вільний час, відпустка), але більшість класних дам не любили свою роботу. Вони виховували молоде покоління дівчат відповідно до політичної концепції самодержавства й «дресировали» вихованок, не завжди знаходили спільну мову з підопічними, щоб ті їх поважали й любили, не завжди зберігали об'єктивність у ставленні до дівчат, зокрема відверто обирали собі фавориток. Найлегше класним дамам працювалося в період свят та урочистих заходів, а найтяжче – після канікул вихованок.

Список літератури:

1. Бурдые П., Пассрон Ж.-К. Воспроизводство: элементы теории системы образования. Москва : Просвещение, 2007. 267 с.
2. Возчиков В.А. «Обожание» как становление человека счастливого. *Историко-педагогический журнал*. 2014. № 2. С. 69–76.
3. Воропанова М.М. Институтские воспоминания. Институты благородных девиц в мемуарах воспитанниц. Москва : Ломоносовъ, 2013. С. 237–261.
4. Высочайше утвержденный Проект Устава Киевского Института благородных девиц. *Полное собрание законов Российской империи*. Санкт-Петербург, 1835. Собрание второе. Т. 9. Ч. 2. С. 135–146.
5. Держархів м. Києва. Ф. 144. Оп. 1. Спр. 953. 58 арк.

6. Захарченко М. М. История Киевского института благородных девиц (1838–1888). Киев : Кульженко, 1889. 290 с.
7. Кістяківський О.Ф. Щоденник : у 2 томах. Т. 1 (1874–1879). Київ : Наукова думка, 1994. 648 с.
8. Королева Н.А. Твори. 3-тє вид. Клівленд : Укр. Лікарське т-во Півн. Америки. 1968. Т. 2 : Без коріння (життєпис сучасниці). 217 с.
9. Манкевич И.А. Литературно-художественное наследие как источник культурологической информации. *Обсерватория культуры*. 2007. № 5. С. 17–23.
10. Нечуй-Левицький І.С. Хмари: повість. Київ : Знання, 2016. 367 с.
11. Пономарева В.В., Хорошилова Л.Б. Мир русской женщины: воспитание, образование, судьба. XVIII – начало XX в. Москва, 2009. 320 с.
12. Пономарева В.В. Казус «предмета вещевого довольствия» в Мариинских институтах: медицина против этикета. XIX – начало XX в. *Вестник Московского университета. Серия 23. Антропология*. 2015. № 4. С. 126–130.
13. Пономарева В.В. Как в «Институтах благородных девиц» решали проблему «Пищевого довольствия» (вторая половина XIX – начало XX в.). *Вестник Московского университета. Серия 23. Антропология*. 2016. № 3. С. 125–134.
14. Тулуб З.П. Моя жизнь. Киев : Киев-Париж-Дакар, 2012. 420 с.
15. Тулуб М.О. Из воспоминаний. *История Киевского института благородных девиц. 1838–1888 / М.М. Захарченко*. Киев : Кульженко, 1889. С. 42.
16. Устав женских учебных заведений Ведомства Учреждений Императрицы Марии, высочайше утвержденный 30 августа 1855 г. Санкт-Петербург : Штремер, 1884. 346 с.
17. Хохлова М.Ю. Проблема типологии воспитанниц институтов благородных девиц в контексте их межличностного общения. *Наука и школа*. 2012. № 5. С. 166–170.
18. Царственные гости в Киеве. *Киевские Епархиальные ведомости*. 1870. № 23. С.688–694.
19. Чорна М.Р. Нагляд за «моральністю» дівчат у відкритих середньоосвітніх закладах доби «морального занепаду» після 1905 р. (на прикладі жіночих гімназій м. Києва). URL: <https://cutt.ly/YgFFwKM> (дата звернення: 31.10.20).

Zhovta I.I. WORK EXPERIENCE OF CLASS LADIES AT THE KYIV INSTITUTE OF NOBLE GIRLS AND THEIR RELATIONS WITH GIRLS IN THE XIX – EARLY XX CENTURIES

The paper explores the experience of class ladies at the Kyiv Institute of Noble Girls in the XIX – early XX centuries. It is shown the social status, the origin of these women and the reasons why young ladies chose this profession. Also, it highlights the rights and responsibilities of tutoresses, conditions, advantages and disadvantages of their work, in particular, their maintenance at the institute, accommodation, salary, regulation of free time. Special attention is paid to the relationship of class ladies with the head of the institute, who supervised their work and whose patronage, according to our assumptions, contributed to the career growth of mentors. The paper reveals the relationship with other institutional staff, namely with the class inspector and teachers. Class ladies with teachers periodically had work conflicts. Also, it shows the topic of relations between tutoresses and how the lack of solidarity between them influenced the girls of the institution. The daily training of the pupils by class ladies, the prohibition of fun, following their thoughts, treating them without warmth and love caused a negative attitude of most girls to the tutoresses. Those maidens who were adored at the institute, who were the favourites of the class ladies, respected the tutoresses for their kindness and help. It highlights the moments of spending time by pupils and class ladies together, which were liked by both groups. It is determined that the best working time for class ladies was during the celebrations and holidays, despite the increased workload. The most difficult working days for class ladies were the days after a long vacation of maidens. It was explained it was hard to set up the girls to study after a long home vacation. Also, difficulties for tutoresses arose during the merging of two different classes, when they had to get acquainted with new maidens and establish communication.

Key words: class lady, girl of institute, Kyiv Institute of Noble Girls, Office of the Institutions of Empress Maria, work experience, women's history.